

ЧЕПЕЛЬ О. Д.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри європейського права
та порівняльного правознавства
(Чернівецький національний
університет
імені Юрія Федьковича)

УДК 341.6

ЗВЕРНЕННЯ ІЗ ЗАЯВОЮ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних та практичних особливостей звернення із заявою до Європейського суду з прав людини стосовно порушених прав, визначених Європейською конвенцією з прав та основоположних свобод людини та протоколами до неї. Досліджено специфіку подання та умови прийнятності індивідуальних та міждержавних заяв до Європейського суду з прав людини.

Ключові слова: *Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав та основоположних свобод, захист прав осіб, індивідуальна заява, правосуддя, права та свободи людини.*

Статья посвящена исследованию теоретических и практических особенностей обращения с заявлением в Европейский суд по правам человека относительно нарушенных прав, определенных Европейской конвенцией по правам и основным свободам человека и протоколами к ней. Исследована специфика обращения и условия приемлемости индивидуальных и межгосударственных заявлений в Европейский суд по правам человека.

Ключевые слова: *Европейский суд по правам человека, Конвенция о защите прав и основных свобод, защита прав лиц, индивидуальное заявление, правосудие, права и свободы человека.*

The article is devoted to the study of the theoretical and practical features of the application to the European Court of Human Rights. The violated rights defined by the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms and its protocols. The specificity of the submission and the conditions for the admissibility of individual and interstate applications to the European Court of Human Rights investigated.

Key words: *European Court of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, protection of the human rights, individual statement, justice, human rights and freedoms.*

Вступ. Сучасний розвиток українського суспільства у сфері захисту прав людини вимагає від держави запровадження принципово нових, більш ефективних механізмів захисту прав людини. Демократичні країни світу створюють нині належні умови для застосування норм міжнародного права з питань захисту прав людини, керуючись відповідними принципами та правилами, які закріплені в документах міжнародних та європейських організацій. Зокрема, право на звернення до суду знайшло закріплення в одному з фундаментальних

європейських актів – Конвенції про захист прав та основоположних свобод 1950 р., яка є правовою основою розгляду спорів у Страсбурзькому суді.

Діяльність Європейського суду з прав людини є унікальною не лише з позицій забезпечення ефективного захисту прав людини на міжнародному рівні із наданням можливості звернення фізичних та юридичних осіб за захистом свого права, але і з позиції встановлення теоретичних та практичних моделей здійснення правосуддя національними судами держав-учасниць Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини 1950 р., які відносяться до різних правових систем.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі правових норм, теоретичних надбань та судової практики Страсбурзького суду розкрити особливості підготовки та подання заяви фізичних та юридичних осіб, держав до Європейського суду з прав людини за захистом належних їм прав та інтересів.

Результати дослідження. Захист фактичних та юридичних прав осіб є основою для будь-якої демократичної країни. І ця, на перший погляд, проста істина має досить складний шлях реалізації, зокрема в Україні, яка станом на листопад 2017 р. посіла п'яте місце за кількістю прийнятих до розгляду заяв Європейським судом з прав людини, що складає 11% [15].

Європейський суд з прав людини (далі – Суд) – це міжнародний судовий орган Ради Європи, який розглядає заяви, подані особами, які скаржаться на порушення своїх прав та свобод, визначених Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. [7] (далі – Конвенція) та протоколами до неї, згода на обов'язковість яких дана державою-учасницею Конвенції та її протоколів. Україна як член Ради Європи ратифікувала Конвенцію та протоколи № 2, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 14-bis, 15, 16, тому рішення Суду проти України є обов'язковими до виконання нашою державою згідно із ст. 46 Конвенції та ст. 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. [9].

Підписання 04 листопада 1950 року у Римі Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод спричинило негативну реакцію європейського простору на правовий позитивізм, яку О.С. Алексєєв називає «другою революцією у праві» (першою було гуманістичне піднесення прав особи у період епохи Просвітництва) [1, с. 39]. Така реакція загальноєвропейського суспільства була викликана необхідністю пристосування права до оновлених природно-правових ідей, що включають у себе високий гуманістичний потенціал: справедливість, рівність, розумність, високі моральні стандарти.

На думку комісара Ради Європи з прав людини М. Хаммарберга: «Суд також став «жертвою» власного успіху» [13, с. 19], оскільки з одного боку, Суд нині перевантажений великою кількістю справ, які надходять на розгляд в основному через те, що європейські держави не вживають заходів для запобігання або усунення системних порушень прав людини, а з іншого боку, особи, права яких порушуються в країнах Європи, можуть звернутися до Страсбурзького суду з останньою надією щодо відновлення порушених прав.

Відповідно до Конвенції (ст. 33, 34) звернутися до Європейського суду з прав людини можна письмово у формі міждержавного звернення або індивідуальної заяви.

Держава-учасник Конвенції може звернутися до Європейського суду з прав людини з міждержавною заявою до іншої держави-учасниці щодо порушення прав, визначених у розділі 1 Конвенції. Так, наприклад, справи Суду «Кіпр проти Туреччини» від 10 вересня 1974 р., від 21 березня 1975 р. та від 06.09. 1977 р., які пов'язані з порушенням прав людини після окупації Туреччиною північної частини Кіпру, справи «Грузія проти Росії» від 26.03.2007 р., від 12.08. 2008 р. та від 03.12 2009 р. щодо порушення прав і свобод людини і громадянина в Абхазії і Південній Осетії [2, с. 86]. При цьому подання міждержавної заяви однією державою проти іншої не може розглядатися як порушення суверенітету чи втручання у внутрішні справи такої держави, адже всі держави-учасниці Конвенції добровільно визнали юрисдикцію Європейського суду [2, с. 85].

Оскільки в міждержавних справах акцент робиться на порушення прав і свобод, визначених у Конвенції, тому 13 березня 2014 р. Україною до Європейського суду було подано міждержавну заяву проти Російської Федерації про порушення прав людини на тимчасово непідконтрольних Україні територіях, Автономної Республіки Крим, частин Луганської та Донецької областей [6, с. 23–24]. Європейський суд з прав людини відкрив провадження у справі «Україна проти Росії» за № 210958/14. Звинувачення стосується порушення Росією 12 статей Європейської конвенції з прав людини. Йдеться про ст. 2 (право на життя), ст. 3 (заборона тортур, нелюдського та принижуючого поводження), ст. 5 (право на свободу та безпеку), ст. 6 (право на справедливий суд), ст. 8 (повага до приватного життя), ст. 9 (свобода віросповідання), ст. 10 (свобода слова), ст. 11 (свобода зібрань), ст. 13 (право на ефективне лікування), ст. 14 (заборона дискримінації) та дві статті з додаткових протоколів – право на власність, зокрема про експропріацію кримською владою української власності в Автономній Республіці Крим, та вільне пересування [2, с. 86].

Варто підкреслити, що процедура звернення з міждержавною заявою до Європейського суду передбачає дотримання Правил 46 Регламенту Суду [9, с. 26], де зазначено, що будь-яка Договірنا Сторона або Сторони, що мають намір порушити справу перед Судом згідно зі ст. 33 Конвенції, подають до Секретаріату Суду заяву, яка має містити: найменування Договірної Сторони, проти якої подається заява; виклад фактів; виклад зазначеного порушення (порушень) Конвенції або протоколів до неї та відповідних аргументів; підтвердження відповідності критеріям прийнятності; предмет заяви та загального зазначення вимог справедливої сатисфакції, згідно зі ст. 41 Конвенції, від імені сторони чи сторін, що вважають себе потерпілими; ім'я та адресу особи (осіб), призначеної довіреною особою. Заява має супроводжуватися копіями відповідних документів, включаючи рішення судів, як національних, так і міжнародних та наднаціональних (наприклад Суд ЄС), які стосуються предмета спору.

Індивідуальну заяву мають право подати фізичні особи, неурядові організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Заяви стосуються фактів, за які несе відповідальність певна державна структура (законодавчий або виконавчий орган, суд тощо). Тобто, заявником може бути як одна особа, так і декілька одночасно, наприклад, як у справі Суду «Де Вільде, Оомс і Версіп проти Бельгії» від 18.06.1971 [12], яка постраждала від дій, що становлять предмет звернення, її представники мають довести, що було вчинено порушення права, передбаченого Конвенцією, оскільки Суд розглядає спори лише про посягання на конвенційне право, а Конвенція не передбачає можливість подання звернень, що стосуються порушення, невизнання чи оспорювання прав людини в загальному (actio popularis). Заявники, які не бажають оприлюднення перед громадськістю даних про свою особу, мають це зазначити і також викласти підстави, які б виправдовували такий відступ від загального правила про вільний доступ громадськості до інформації щодо провадження в Суді. Суд може задовольнити запит про анонімність або надати її з власної ініціативи.

Звернутися з індивідуальною заявою до Європейського суду з прав людини можуть і юридичні особи приватного права (справа «МПП «Голуб» проти України» від 18.10.2005 р. [11]) та неурядові організації (справа «Святі Чоловічі Монастирі проти Греції» від 09.12.1994 р. [10]), але Суд не розглядає заяви, спрямовані проти фізичних або недержавних юридичних осіб, а лише заяви фізичних та юридичних осіб проти держави-члена Ради Європи.

01.01.2016 р. набула чинності нова редакція правил 47 Регламенту Європейського суду з прав людини, в якому викладено умови, яких варто дотримуватися під час звернення до Суду, та новий формуляр заяви. Адже раніше до Суду потрібно було подавати спочатку заяву про намір звернення до Суду з коротким викладом суті справи, а після повідомлення Секретаріатом Суду про прийнятність звернення, потрібно було подавати другу заяву з повним обґрунтуванням порушення своїх прав з додатками, а починаючи з січня 2016 р. пода-

ється лише одна заява встановленої форми. Формуляр індивідуальної заяви до Європейського суду з прав людини розміщений на сайті <http://www.echr.coe.int>.

Відповідно до ст. 47¹ регламенту Суду індивідуальна заява має містити: а) ім'я, дата народження, громадянство та адреса заявника і, якщо заявник є юридичною особою, повна назва, дата створення чи реєстрації, офіційний реєстраційний номер (за наявності) та офіційна адреса; б) якщо у заявника є представник, ім'я останнього, адреса, номери телефону і факсу та електронна адреса; в) якщо у заявника є представник, дата та оригінал підпису заявника в розділі формуляра, відведеного для довіреності; також у цьому розділі формуляра має бути оригінал підпису представника на підтвердження його/її згоди діяти в інтересах заявника; г) найменування Договірної Сторони або Сторін, проти яких подається заява; г) стислий і розбірливий виклад фактів; д) стислий і розбірливий виклад стверджуваного порушення (порушень) Конвенції та відповідних аргументів; е) стислий виклад інформації про дотримання заявником умов прийнятності, викладених у статті 35 §1 Конвенції.

Заява подається заявником офіційною мовою однієї з країн, які ратифікували Конвенцію, а підписуватись може заявником особисто або його представником. При цьому, якщо раніше обов'язково подавалась довіреність на представництво інтересів заявника, то тепер не потрібно направляти окрему довіреність, а у формулярі заяви лише варто заповнити розділ С або D, в якому заявник своїм підписом підтверджує те, що уповноважує конкретну особу діяти від його імені, а представник заявника своїм підписом підтверджує свою згоду представляти інтереси заявника у Суді. Якщо заявник чи представник подає скарги від імені декількох заявників і якщо ці скарги базуються на різних фактах, для кожного із заявників треба повністю заповнити окремий формуляр заяви. До кожного формуляра варто додати документи, які стосуються саме цього заявника. Якщо заявників більше п'яти, представник має надати, крім формулярів і документів, таблицю з докладною інформацією щодо кожного заявника [3].

Додатки до заяви подаються у копіях не більше як на 20 сторінках, які не потрібно завіряти окремо, це можуть бути копії судових та інших рішень чи документи заходів, на які скаржиться заявник чи які підтверджують, що заявник використав усі національні засоби правового захисту. При цьому варто пам'ятати, що копії позовних заяв, апеляційні та касаційні скарги подаються зі штампом вхідної кореспонденції канцелярії відповідного суду. Також документи, які долучаються як додатки, не варто скріплювати, склеювати чи прошивати, копії документів бажано, щоб були односторонні та обов'язково складені в хронологічному порядку, пронумеровані та чітко позначені [8].

Подача заяви можлива лише у разі, коли дотримано умови прийнятності, визначені ст. 35 Конвенції, тобто Суд може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби юридичного захисту згідно із загальноновизнаними принципами міжнародного права і впродовж шести місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні. Цей шестимісячний строк зазвичай визначається з дати, коли найвища судова чи адміністративна інстанція, що уповноважена вирішувати справу, прийняла у ній рішення, або коли заявник чи його юридичний представник були повідомлені про це рішення. Якщо не існує ефективних засобів правового захисту щодо заяви, шестимісячний строк відлічується від дати оскаржуваного акта, події чи рішення. Датою подання заяви відповідно до статті 35 §1 Конвенції є дата, коли формуляр, що відповідає всім вимогам цієї статті, був надісланий на адресу Суду. Датою відправлення вважатиметься дата поштового штемпеля. Але незважаючи на це, Суд може, якщо вважатиме це виправданим, вирішити, що датою подання заяви має вважатися інша дата. Направляти заяву потрібно виключно поштою на адресу: The Registrar European Court of Human Rights Council of Europe F-67075 Strasbourg cedex.

Крім того, якщо Секретаріат Суду поінформує заявника про те, що заява є неповною, заявник має право подати нову заяву. Якщо подана заява, яка є неповною, не була прийнята, у заявника може не залишитися достатньо часу, щоб подати нову заяву до завершення шестимісячного строку.

Також варто зазначити, що 5 жовтня 2017 року Верховна Рада України ратифікувала Протокол № 15 [5], який поки що не набрав чинності. Цей Протокол пропонує скорочення строків звернення до Суду з шести до чотирьох місяців після остаточного рішення національного суду. Відповідно до ст. 7 Протоколу № 15 він набирає чинності після закінчення тримісячного строку від дати, коли всі 47 держав-учасниць Конвенції висловлять свою згоду на обов'язковість для них цього Протоколу, а щодо зміни строку звернення до Суду – після закінчення шестимісячного строку з дати набрання чинності Протоколом (ч. 3 ст. 8 Протоколу № 15).

Станом на березень 2018 р. 42 держави-члени Ради Європи разом з Україною ратифікували цей Протокол. Тому правило щодо 4-місячного строку звернення до Суду буде застосовуватись лише через 6 місяців від дати, коли всі 47 країн – сторін Конвенції ратифікують Протокол № 15 [4].

Судовий збір за подання заяви до Суду не сплачується, тобто розгляд справи здійснюється безкоштовно. Крім того, варто враховувати у підготовці заяви, що Суд не виконує функції національного суду та не має повноважень скасовувати або змінювати рішення національних судів чи безпосередньо втручатися в діяльність органу влади, дія або бездіяльність якого спричинила порушення. Однак Суд, розглянувши заяву особи чи держави, може вказати на порушення однієї чи декількох норм Конвенції чи протоколів до неї та присудити справедливую сатисфакцію (відшкодування), а також вжиття державою-порушницею заходів загального та індивідуального характеру, це можуть бути, наприклад: відновлення (наскільки це можливо) попереднього юридичного стану, який заявник мав до порушення Конвенції або внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування.

Висновки. Можливість звернення до Європейського суду з прав людини дає надію людині, яка втратила віру в національне правосуддя, що її право буде відновлене. Звернення до Суду здійснюється письмово в формі індивідуальних заяв фізичних та юридичних осіб проти держави або міждержавних заяв держав-членів Конвенції між собою стосовно порушених прав, визначених Конвенцією про захист прав та основоположних свобод людини. Зміст заяв має відповідати умовам прийнятності, визначених Регламентом Суду. Звернення з індивідуальною та міждержавною заявою до Європейського суду можливе лише, якщо вичерпано всі національні засоби юридичного захисту згідно із загальновизнаними принципами міжнародного права і впродовж шести місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні. Якщо подана заява є неповною чи недостатньо аргументованою, що може призвести до відхилення її Судом, до завершення шестимісячного строку заявник має право подати оновлену заяву. Також варто звернути увагу, що шестимісячний строк звернення до Суду буде скорочений до 4 місяців після набуття чинності Протоколу № 15 до Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини.

Список використаних джерел:

1. Алексеев А.С. Право. Азбука. Теория. Философия: Опыт комплексного исследования. М.: Статут, 1999. 710 с.
2. Базов О. Питання юрисдикції Європейського суду з прав людини щодо розгляду міждержавних справ. Юридична Україна. 2015. № 6. С. 84–91.
3. Групові заяви чи одна заява з декількома заявниками. URL: <http://www.echr.coe.int/Documents/Applicants.pdf>.
4. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/3477-15>.
5. Закон України «Про ратифікацію Протоколу № 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» від 05.10.2017 р. № 2156-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2156>.
6. Караман І.В. Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини та індивідуальні заяви: перше знайомство / І.В. Караман, В.В. Козіна. 3-тє вид., змін, та допов. Х.: Фактор, 2017. 240 с.

7. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
8. Нові умови, яких варто дотримуватися громадянам у зверненні до Європейського суду з прав людини. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news>.
9. Регламент Європейського суду з прав людини. URL: <http://www.echr.coe.int/Documents/RUS.pdf>.
10. Рішення Європейського Суду з прав людини від 09.12.1994 р. у справі «Святі Чоловічі Монастирі проти Греції». URL: http://europeancourt.ru/uploads/ECHR_The_Holy_Monasteries_v_Greece.pdf.
11. Рішення Європейського Суду з прав людини від 18.10.2005 р. у справі «МПП «Голуб» проти України». URL: <http://hudoc.echr.coe.int>.
12. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Де Вільде (De Wilde), Оомс (Ooms) и Версіп (Versyp) проти Бельгії» від 18.06.1971. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_161/page3.
13. Хаммарберг М. Європейські стандарти прав людини та України. Право України. 2010. 310. С.19–23.
14. Chart of signatures and ratifications of Treaty 213 Protocol No. 15 amending the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Status as of 23/03/2018. URL: <https://www.coe.int/ru/web/conventions/>.
15. Pending application allocated to a judicial formation 30.11.2017. URL: <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=reports>.

